

ких даних, на першому етапі по лівому березу в нижньому і середньому теченні Роси було збудовано 10 фортець, що закінчилися на західному фланзі центральним пунктом Поросья — Юрьевом. Західне Роси оборонительна лінія складалася з двох Змиєвих валів.

В статті розглядається оборонительна лінія Східного Поросья, залишеної прикордонною областю аж до XIII в. і зігравшої вирішальну роль в захисті Києва в період вторгнення половецьких воєнників. С поселенням торків виникають нові фортеці, створюється тилова оборонительна лінія по лівим берегам Роси. Внаслідок глибоко ешелонированная оборонительна лінія доповнюється Змиєвим валом.

<sup>1</sup> ПСРЛ. — 1962. — Т. 2. — Стб. 137.

<sup>2</sup> Там же.

<sup>3</sup> *Пассек Т. С.* Пороська археологічна експедиція 1945 р. // АП УРСР. — 1949. — Т. 1. — С. 209—222; *Третяков П. М.* Звіт про археологічні дослідження 1946 р. в басейні річок Росі і Тясмину // Там же. — С. 223—236; *Довженко В. Й., Лінка Н. В.* Розвідки давньоруських городищ на нижній Росі в 1949 р. // Там же. — 1955. — Т. 5. — С. 151—156; *Довженко В. Й.* Городища і селища на Росі і Россаве // КСИА АН УРСР. — 1955. — Вып. 5. — С. 51—54.

<sup>4</sup> *Кучера М. П.* Отчет о работе экспедиции Змиевы валы в 1980 г. // НА ИА АН УССР. — Ф. 1980/34. — 45 с.; *Кучера М. П.* Отчет о работе экспедиции по исследованию Змиевых валов Среднего Поднепровья в 1981 г. // Там же. — Ф. 1981/16. — 52 с.; *Кучера М. П.* Отчет об исследовании Змиевых валов в 1982 г. // Там же. — Ф. 1982/32. — 50 с.

<sup>5</sup> *Орлов Р. С., Моця А. П., Покас П. М.* Исследования летописного Юрьева на Роси и его окрестностей // Земли Южной Руси в IX—XIV вв. — Киев, 1985. — С. 30—62; *Моця А. П., Иванченко Л. И.* Отчет об исследованиях летописного Богуслава в 1982 г. // НА ИА АН УССР. — Ф. 1982/336. — С. 1—7.

<sup>6</sup> *Орлов Р. С., Моця А. П., Покас П. М.* Указ. соч. — С. 32—35.

<sup>7</sup> *Кучера М. П.* Кераміка древнього Плісеська // Археологія. — 1961. — Т. 12. — Рис. 1, 2, 5; 3, 4; *Musianowicz K.* Drohiczyn wczesny średniowieczu // Materiały wczesnośredniowieczne. — Wrocław etc., 1969. — Т. 6. — Tabl. 4, 16; *Nowakowski A.* Górne Pobuże w wiekach VIII—XI. — Łódź, 1972. — S. 75.

<sup>8</sup> *Довженко В. Й., Кучера М. П.* Отчет о работе древнерусской экспедиции 1956 г. на Роси // НА ИА АН УССР. — Ф. 1956/12в. — С. 50.

<sup>9</sup> *Толочко П. П.* Киев и Киевская земля в эпоху феодальной раздробленности XII—XIII вв. — Киев, 1980. — С. 150.

<sup>10</sup> *Кучера М. П., Юра Р. О.* Дослідження Змиєвих валів у Середньому Подніпров'ї // Дослідження з слов'янорусської археології. — К., 1976. — С. 198—216.

<sup>11</sup> *Рыбаков Б. А.* Торческ — город черных клобуков // АО 1966 г. М., 1967. — С. 243—245.

<sup>12</sup> *Кучера М. П.* Давньоруські городища на Правобережжі Київщини // Там же. — С. 191.

<sup>13</sup> *Раппопорт П. А.* Древнерусское жилище. — Л., 1975. — С. 86.

<sup>14</sup> *Хвойко В. В.* Городища Среднего Приднепровья, их значение, древность и народность // Тр. XII АС. — М., 1905. — Т. 1. — С. 99—101.

<sup>15</sup> *Довженко В. Й.* Городища і селища на Росі і Россаве. — С. 51—54.

<sup>16</sup> *Кучера М. П.* Давньоруські городища на Правобережжі Київщини // Там же. — С. 189.

<sup>17</sup> АЛЮР. — 1899. — Т. 1. — С. 107—146.

<sup>18</sup> *Приходнюк О. М.* Археологічні розвідки в Пороссі // Археологія. — 1979. — Вып. 31. — С. 87.

<sup>19</sup> *Брайчевський М. Ю.* Слов'янські пам'ятки Середнього Поросья // АП УРСР. — 1952. — Т. 3. — С. 64.

І. І. АРТЕМЕНКО, В. Д. БАРАН, Р. В. ТЕРПИЛОВСЬКИЙ

## V Міжнародний конгрес археологів-славистів у м. Києві

З 18 по 25 вересня 1985 р. в м. Києві відбувся V Міжнародний конгрес археологів-славистів, який вніс значний вклад у вивчення проблем слов'янознавства. Такі форуми проводяться Міжнародною унією з 1965 р., коли вона була створена і відбувся I-й Міжнародний конгрес у Варшаві. Чергові конгреси проходили в Берліні (1970 р.), Братиславі (1975 р.), Софії (1980 р.).

Організаторами V Міжнародного конгресу були Інститути археології АН СРСР та АН УРСР, — провідні наукові центри нашої країни в галузі вивчення історії та матеріальної і духовної культури слов'ян на етапах їх племенного та державного розвитку.

В роботі конгресу приймали участь 346 археологів-славистів із



Рис. 1. Відкриття V Міжнародного конгресу археологів-славистів.

СРСР та тринадцяти країн Європи. Крім радянської делегації, до якої входили спеціалісти з Москви, Ленінграда, Києва, Мінська, прибалтійських республік, Молдавії та ін., великі делегації прибули з ПНР, НРБ, НДР, ЧССР. Крім того, вчені з Угорщини, Румунії, Югославії, а також Норвегії, Швеції, Бельгії, ФРН і Фінляндії. В засіданнях прийняло участь близько 250 гостей — представників науки та громадськості м. Києва.

Президентом Міжнародної унії слов'янської археології в останні п'ять років та Конгресу в Києві був обраний видатний вчений, археолог-славист, академік Б. О. Рибakov. Учасників конгресу та гостей від імені Президії АН УРСР привітав віце-президент Академії наук Української РСР академік І. І. Лукінов. В роботі конгресу брали участь заступник Голови Ради Міністрів УРСР С. І. Гуренко, перший заступник завідуючого відділом науки і учбових закладів ЦК Компартії України А. С. Попович, заступник міністра культури УРСР В. Б. Врублевська. Членів Виконавчого Комітету та Постійної Ради Міжнародної унії слов'янської археології прийняв президент Академії наук Української РСР академік Б. Є. Патон.

Основними темами V Міжнародного конгресу археологів-славистів були «Слов'янське середньовічне місто» і «Давні слов'яни».

В останні роки вченими різних країн досліджено нові багаті матеріали, які дали можливість провести ряд нових розробок в галузі середньовічної та ранньослов'янської археології. Вони лягли в основу доповідей і повідомлень учасників міжнародного форуму.

Робота конгресу проходила на пленарних та секційних засіданнях. Пленарні засідання відбулися 18 та 25 вересня в Колонному залі Київської державної філармонії (рис. 1), а секційні засідання проходили 19—20 та 23—24 вересня в приміщенні Секції суспільних наук АН УРСР.

В ході роботи V Міжнародного конгресу археологів-славістів заслухано 274 доповіді та повідомлення, в тому числі 10 пленарних доповідей.

Велику увагу привернула доповідь Б. О. Рибакова «Міське язичництво Давньої Русі», основною думкою якої було тривале збереження язичницьких уявлень не тільки серед населення давньоруських поселень, але й населення міст, навіть через значний час після того, як було прийняте християнство. Язичницька релігійна система відбилась в обрядах і святкуваннях, в символіці прикладного мистецтва. На рубежі XII—XIII ст. встановлено компромісну рівновагу язичницьких і православних елементів. Так, язичницька обрядність узгоджувалась із строками церковних свят. Згодом позиції християнства були посилені трагедією поразки Русі в боротьбі з ордами Батия.

Проблемі виникнення міст на Русі була присвячена доповідь В. В. Седова (СРСР). Дослідження останніх років показали, що формування міст на Русі проходило різними шляхами. Процес утворення міст не знає якоїсь єдиної, назавжди прийнятої системи. Одні міста виростали із племінних центрів, інші — із ремісничо-торгових поселень, треті були побудовані як опорні воєнні пункти, четверті — як наслідок феодално-князівської діяльності. Доповідач робить висновок, що першими містами були такі ремісничо-торгові поселення, які одночасно поєднували в собі функції племінних центрів (полянський Київ, словенський Новгород, кривичський Смоленськ та ін.).

Й. Герман (НДР) на підставі аналізу достовірних даних висвітлив роль торгових факторів VIII—X ст. у розвитку ранньофеодалних міст і держав. В цей період поселення купців, що здійснювали обмін товарів між регіонами і знаходились на значних відстанях одне від одного, повсюдно виникли на узбережжі Північного і Балтійського морів, в тому числі і в балтійсько-слов'янських областях. З кінця VIII ст. відмінність напрямків соціально-економічного розвитку арабських і прибалтійських регіонів стала вирішальною для розвитку торгівлі і поширення срібла як загального еквіваленту. В X—XII ст. прибережні факторії поступово зникають. Нерідко вони входили до структури феодалного міста.

В. Генсель (ПНР) у своїй доповіді розглянув проблему дохристиянської релігії у слов'ян. Він підкреслив неправильність тих концепцій, які розглядають слов'янське язичництво як щось випадкове і примітивне. Така думка насильно насаджувалась християнством. Насправді, язичництво слов'ян мало свою складну структуру, яка зближала його з віруванням інших народів індоевропейської групи (кельтів, римлян, германців). Таким чином, вірний підхід до цієї проблеми буде сприяти розумінню слов'янського язичництва як одного з проявів духовної культури цього народу.

Проблеми формування, періодизації старожитностей слов'ян Південно-Східної Європи, соціальної структури давньослов'янського суспільства були висвітлені в доповіді В. Д. Барана (СРСР). В процесі нових інтенсивних розкопок слов'янських старожитностей і теоретичних розробок вдалося виділити найбільш ранні комплекси або цілі поселення з надійно датованими V ст. н. е. матеріалами, що належали трьом ранньосередньовічним слов'янським культурам — празькій, пеньківській та колочинській. Вони простягаються від верхів'я Дністра і Пруту до верхів'я Псла і Десни, визначаючи, таким чином, територію формування найбільш ранніх, достовірно слов'янських культур. Жодних даних, які б свідчили, що слов'янські пам'ятки кінця IV—V ст. н. е. з'являються тут у результаті приходу слов'янського населення з районів Центральної Європи, немає. Виділення комплексів V ст. в ранньосередньовічних слов'янських культурах дозволяє провести їх порівняльне вивчення з більш ранніми культурами на цій території і тим самим вивчити ті пам'ятки першої половини I тис. н. е., які типологічно близькі до них.

Широкомасштабні роботи на новобудовах Подністров'я дозволили доповідачу повністю дослідити поселення Рашків III (V—VI ст.). Воно дало нові матеріали для вивчення суспільних відносин слов'янських племен раннього середньовіччя, уточнення форм слов'янської общини на стадії її переходу від родової до сусідської.

Результати досліджень стародавнього Києва та досягнення київських археологів в останнє десятиліття були викладені у доповіді П. П. Толочка (СРСР). Виникнення і розвиток Києва — столиці Київської Русі — відображає ряд основних закономірностей історії руського феодального міста і держави. Доповідач вважає, що основні закономірності формування соціально-топографічної структури Києва «характерні практично для всіх найбільш давніх міст Русі». Значних успіхів, особливо в останні роки, досягнуто у вивченні архітектури міста, розкрито характер масової забудови різних ділянок Києва. Масове житло було наземним зрубним або каркасно-стовповим, основною ланкою забудови міських кварталів був не окремих будинок, а обгороджене подвір'я з господарськими будівлями. В X—XII ст. в Києві було побудовано близько п'ятдесяти споруд культового або громадського призначення.

Відзначаючи велику роль для розвитку міст, в тому числі і Києва, ремесла та торгівлі, доповідач наголошував на необхідності досліджень зв'язків з земельною округою, без чого господарська діяльність і характер міського життя не можуть бути вивчені з достатньою повнотою.

Проблеми соціальної структури Новгороду в X—XI ст. розглядалися у доповіді В. Л. Яніна (СРСР). Для розв'язання цього завдання виявлено унікальні джерела — в першу чергу, сотні берестяних грамот. На підставі їх вивчення вдалося, зокрема, визначити власників давніх садиб, а в поєднанні з археологічними даними — встановити в ряді випадків клановий характер міського боярського землеволодіння. В середньовічному Новгороді значні ділянки міста були власністю великих боярських родів, які походили від одного предка. На підставі археологічних та писемних джерел встановлено, що виникнення вотчинної системи в Новгороді відноситься до XII ст. В більш ранній час економічною основою Новгороду було також велике землеволодіння, але корпоративного, державного характеру. Ніякої межі між довотчинним і вотчинним періодами не простежено. Розробки В. Л. Яніним соціальної структури стародавнього Новгороду мають важливе значення для визначення шляхів формування феодалізму в північних областях Русі.

В доповідях Д. Ангелова, Д. Овчарова, А. Попова (НРБ) розглядалися основні закономірності виникнення і розвитку середньовічних міст в Болгарії. На думку доповідачів, болгарські міста формувались, передусім, як центри ремесла і торгівлі, важливі воєнно-адміністративні центри, осередки релігійного життя слов'янського та протоболгарського населення. Місто в період Першого болгарського царства розвивалось в умовах стійкої центральної влади. Столичні міста — Пліска, Преслав, Тирново — вражають своєю монументальністю. З посиленням сепаратизму феодалів в епоху Другого болгарського царства міста почали занепадати.

Велику увагу привернула доповідь Б. Хроповського (ЧССР), присвячена результатам багаторічного вивчення великого центру Нітра в Словаччині. Широкомасштабні розкопки цієї відомої слов'янської пам'ятки дали багаті і важливі матеріали для вірного розуміння шляхів розвитку феодалізму і процесів виникнення міст не тільки на території Словаччії, але в значній мірі і в Центральній Європі.

Доповідь Ж. Вижарової (НРБ) присвячена типології середньовічних населених пунктів на території Болгарії. Відомо близько 250 поселень, городищ і фортець, на яких проводились дослідження. Городища, як правило, укріплювались ровом, валом і кріпосною стіною.

Окремі городища, зокрема на півдні Болгарії, мали лише кріпосну стіну. Доповідачка підкреслювала, що міста зароджувались в результаті високого розвитку продуктивних сил. Вони являли собою нове економічне явище, пов'язане з піднесенням рівня економіки, культури, соціальної організації суспільства, стали важливим фактором його дальшого розвитку.

Основна робота V Міжнародного конгресу археологів-славістів проходила на шести секціях.

Найбільше число учасників і гостей зібрала секція «Давні слов'яни». Тут було заслухано 54 доповіді і повідомлення, присвячені найбільш ранньому і складному періоду в історії слов'ян. Розглядалися проблеми слов'янського етногенезу, становлення слов'янської етнічної спільності, її відношення до сусідніх етнічних груп, формування слов'янських племінних союзів, питання соціально-економічного і культурного розвитку.

Оскільки до VI—VII ст. писемні джерела, в яких згадуються слов'яни, фрагментарні і не завжди ясні, мають свої негативні сторони також і лінгвістичні та антропологічні дослідження, то роль археології в міру розширення її джерелознавчої бази відповідно зростає. Одночасно археологи-славісти проводять в життя принципи комплексного міждисциплінарного вивчення проблем походження і ранньої історії слов'ян, яке може бути найбільш результативним. В цьому плані великий інтерес викликали доповіді радянських лінгвістів О. М. Трубачова, Т. Б. Лукінової, І. П. Півторака, І. М. Железняк (СРСР), антропологів В. Д. Дяченка (СРСР) та В. Козак-Зихман (ПНР), присвячені сучасним концепціям слов'янського етногенезу за даними мовознавства й антропології. В доповідях В. Ф. Генінга, С. С. Березанської, Л. І. Крушельницької, Є. А. Балагурі (СРСР) зроблені спроби пошуків джерел слов'янських старожитностей в культурах Східної Європи епохи бронзи. В. Ф. Генінг припускає, що первісні етноси, в тому числі й індоєвропейський, виникають в епоху бронзи й ранньозалізного періоду. Вони являлись вихідними компонентами для формування етносів ранньокласових суспільств. Разом з тим слід відзначити, що поки що джерела формування достовірно слов'янських старожитностей раннього середньовіччя вдається більш-менш впевнено простежити шляхом ретроспекції лише в культурах першої половини I тис. н. е. (зарубинецька, одна з груп пам'яток шеворської, київської, одна з груп пам'яток черняхівської).

Жваву дискусію викликала доповідь І. П. Русанової (СРСР), присвячена розробкам по виділенню слов'янського компонента в шеворській культурі. Дослідниця виділяє групи посуду і корелює їх з відповідними типами поховань. Одна з груп включає такі форми ліпної кераміки, які, на її думку, типологічно пов'язуються з більш пізніми формами празької культури, що належали ранньосередньовічним слов'янам (це має відношення лише до території межиріччя Вісли й Одера). На схід від Вісли празька культура мала інші підоснови, в які входила подністровська група черняхівської культури.

Доповіді Є. В. Максимова, С. П. Пачкової, Д. Н. Козака, Р. В. Терпиловського, Л. В. Вакуленко, Б. В. Магомедова, О. М. Приходнюка, С. П. Юренко об'єднує належність їх до сучасної київської школи слов'янознавства, що складалася в останні роки на базі відділу археології ранніх слов'ян Інституту археології АН УРСР. Дослідники успішно розробили багато аспектів етнокультурного та соціально-економічного розвитку слов'янських племен і їх найближчих сусідів в діапазоні від рубежу нової ери до кінця I тис. н. е. До конгресу відділом підготовлена колективна монографія «Етнокультурна карта території Української РСР в I тис. н. е.», в якій на нових матеріалах розглянуті етнокультурні процеси, що привели до утворення слов'янських ранньосередньовічних культур. Цьому ж періоду була присвячена доповідь Й. С. Винокура (СРСР).

Доповіді Л. Д. Побоя і О. О. Єгорейченко відобразили внесок білоруських вчених в проблему походження слов'ян, їх контактів з балтськими племенами.

Доповіді і повідомлення зарубіжних вчених переважно були направлені на розгляд проблем широкого розселення слов'ян в другій половині I тис. н. е. на просторах Європи від узбережжя Балтики до Балканського півострова; взаємовідносин слов'ян з місцевим населенням, їх соціально-економічним та культурним розвитком та ін.

Велику увагу привернули доповіді, в яких розглядалися питання внутрішнього розвитку слов'янських культур в нових регіонах їхнього розселення. Про результати доповіли археологи-славісти соціалістичних країн: Я. Жак, Е. Пиргала, А. Куниш, М. Парчевський (ПНР), П. Донат, Е. Доннарт, Г. Фосс, Х. Кайлінг (НДР), Е. Кляниця (ЧССР), Б. Секе, П. Томка, І. Ерделі, Є. Симнова, Е. Тот-Хорват (ВНР), М. Марку, І. Мітря, Д. Теодор (СРР), Г. Мар'янович-Вуйович, Б. Алексова (СФРЮ).

Заслухані на першій секції доповіді і повідомлення, а також виступи в дискусіях показали, що для всебічного вивчення проблем слов'янського етногенезу і ранньої історії слов'ян необхідне проведення узгоджених, комплексних робіт археологів, істориків-медієвістів, лінгвістів, антропологів, палеоботаніків та ін. Найбільш важливі археологічні джерела, що розкривають підоснови слов'янських ранньосередньовічних культур, здобуті радянськими археологами на території Східної Європи.

На Подністрів'ї і Попрутті вперше повністю досліджені величезні поселення, що дало можливість розкрити соціальну структуру слов'янської общини V—IX ст.

На секції «Походження та еволюція ранньосередньовічного міста» заслухано 46 доповідей і повідомлень. З увагою були сприйняті доповіді, в яких зроблений порівняльний аналіз загальних закономірностей виникнення і розвитку ранньосередньовічного міста в Західній, Середній та Східній Європі та на Балканах: Ж. Бланкофф (Бельгія), З. Епперляйн (НДР). Більшість доповідей і повідомлень була присвячена визначенню головних тенденцій розвитку середньовічних міст різних регіонів (А. М. Кирпічніков, Е. Ю. Теннісон, Ю. Я. Селіранд, А. В. Чаунс (СРСР); М. Ріхтер, Б. Достал (ЧССР); В. Філіпов'як, Т. Доманський (ПНР); П. Славчев, Р. Рашев (НРБ), Ш. Олтяну (СРР).

К. В. Штруве та І. Габріель (ФРН) доповіли про дослідження старослов'янського міста Старигарда (VIII—XII ст.), який був політичним і економічним центром західнопоморського племінного об'єднання вагрів. Він знаходився біля невеликого міста Ольденбурга в землях Шлезвіг-Гольштейн в північній частині ФРН. Дослідження Старигарда згідно договору про наукове співробітництво між Академією наук СРСР та Німецьким дослідним товариством в Бонні, починаючи з 1983 р., ведуться спільно археологами Кільського університету та Інституту археології АН УРСР. Жваву дискусію викликала проблема формування міст на території Північно-Східної Русі (Ладога, Новгород та ін.). Конкретизувалися позиції Д. А. Авдусіна, який відстоював відносно пізню дату виникнення цих та інших міст на Русі, й інших лєнінградських археологів (Є. М. Носова, Г. С. Лебедева), які передбачають більш раннє заселення цих районів і виникнення тут міст у VIII—IX ст.

В результаті ґрунтового обговорення доповідей і дискусій учасники конгресу прийшли до висновку, що процеси творення урбаністичних центрів як Західної, так і Східної Європи, за багатьма ознаками досить близькі, хоча і мають свої специфічні риси.

На секції «Життя і побут середньовічного міста» учасники конгресу заслухали 47 доповідей і повідомлень, присвячених питанням житлового будівництва, розвитку ремесла в цілому і окремих його

талузей (ковальського, ювелірного, гончарного, кісткорізного), розглянули різні аспекти суспільного життя середньовічного міста.

Значну увагу привернули доповіді О. С. Хорошева, Я. Н. Шапова, Є. І. Соколової (СРСР), присвячені питанням соціальної організації давньоруського міста, а також — Ю. Л. Шапової і Р. С. Орлова (СРСР), що розглядають структуру давньоруського ремесла, шляхи передачі виробничого досвіду ремісників. Слов'янські будівельні традиції в різних регіонах слов'янського світу були проаналізовані в доповідях М. Г. Рабіновича (СРСР), В. Шиманського й Г. Цолль-Адамікової (ПНР), Р. Анчевої (НРБ) та інших. Технологічні аспекти різноманітних міських ремесел розглянуті в доповідях М. Ф. Гуріна, М. О. Миролюбова (СРСР), Є. Цютливого (ПНР), С. Бонева (НРБ) та ін. З увагою та інтересом прослухані доповіді Є. Гайналової (ЧССР) і К. Д. Егера (НДР) про розвиток рільництва та городництва в середньовічному місті за палеоботанічними показниками. Ряд доповідей було присвячено питанням антропології, палеозоології, нумізматики.

В доповідях відзначено єдність матеріальної культури слов'ян, що відображає тотожність або близькість соціально-економічних процесів в різних регіонах слов'янського світу. Спільність міської матеріальної культури, яка відзначена на території Давньоруської держави, підтверджує концепцію радянської історичної науки про існування давньоруської народності — єдиної основи російського, українського та білоруського народів.

Учасники конгресу на секції «Середньовічне місто і його округа» заслухали 32 доповіді й повідомлення. Тематично їх можна розділити на три групи.

Перша з них була присвячена розгляду укріплених пунктів як центрів округ (М. Ф. Котляр (СРСР), І. Джамбов (НРБ), Ю. Береш (ЧССР), Б. Бабіч (СФРЮ)).

У другій групі доповідей розглядалась проблема локалізації сільських поселень за археологічними даними — А. Т. Сміленко, А. А. Козловський, А. З. Вінников, О. А. Узьянов (СРСР), Л. Вандор, Й. Сентпетері (ВНР), Г. В. Мехельк (НДР), К. Ботов (НРБ) та ін.

В доповідях третьої групи для характеристики матеріальної і духовної культури населення міст та їх оточення використовувались матеріали могильників — Є. А. Шмідт, С. С. Ширинський (СРСР), К. Кочева, Д. Серафимова (НРБ), Ф. Шмідт (НРБ) та ін.

В більшості доповідей провідною була концепція діалектичного зв'язку міських центрів з їх сільською округою, що в значній мірі забезпечували існування міста. Всебічне вивчення взаємовідносин міста і села є одним з невідкладних завдань археологів-славістів.

Велику роботу провела секція «Міста, їх культурні і торгові зв'язки». Заслухано 45 доповідей і повідомлень. Більшість доповідей було присвячено результатам вивчення конкретних середньовічних слов'янських міст на великих просторах від Волги до Ельби і від берегів Балтики до Середземного моря. В доповідях А. Г. Векслера, В. П. Даркевича і П. Ф. Лисенка (СРСР) дана всебічна характеристика археологічних досліджень таких чудово збережених давньоруських міст, як Москва, Стара Рязань, Бересте. В багатьох доповідях на основі археологічних матеріалів дана реконструкція різнобічних (політичних, культурних, соціально-економічних) відносин між нерідко значно віддаленими країнами і народами. Особливої уваги заслуговували контакти між Руссю і скандинавськими країнами — Є. А. Мельникова, В. М. Зоценко (СРСР), І. Янсен, В. Дучко (Швеція) та ін.; слов'яно-германські зв'язки — Є. Кмецінський (ПНР), Е. Душек (НДР) та ін.; слов'яно-угорські відносини — А. Руткаї (ЧССР), а також зв'язки між різними регіонами слов'янського світу — М. Комша (СРР), В. П. Перхавко (СРСР) та ін. Для вирішення цих та інших



Рис. 2. Учасники конгресу на місці розкопок у Чернівці.

питань використовувались дані писемних джерел — А. Л. Ястребицька, Г. В. Глазирина, Т. М. Джаксон, Ю. В. Франчук (СРСР), нумізматика — А. В. Фомін (СРСР), Є. Кольникова (ЧССР) та інших допоміжних історичних дисциплін. В доповідях відзначено інтенсивний характер економічних і культурних взаємозв'язків між різними країнами і народами й активну участь в них слов'ян, які в епоху раннього середньовіччя досягли високого суспільного розвитку.

Однак ця важлива тема розкрита ще не до кінця. Проблема економічних і культурних контактів слов'ян з іншими етнічними спільнотами вимагає більш ґрунтовних монографічних розробок.

В ході роботи шостої секції «Архітектура, мистецтво, духовна культура» заслухано 40 доповідей і повідомлень. Перша група доповідей охопила, головним чином, проблеми монументальної архітектури на території Київської Русі — доповіді Ю. С. Асеева, О. М. Іоаннісяна, Г. Н. Логвіна, Є. Д. Ісаєвича, М. Ф. Рожка (СРСР) та ін., і на Балканах — доповіді П. Георгієва, В. Вилова, Г. Стоянова (НРБ) та ін.

Розглядалися також питання архітектури рядового середньовічного міського житла — В. А. Харламов (СРСР), В. Тодорова-Дончева (НРБ) і ін.

З увагою була вислухана доповідь П. А. Раппопорта (СРСР), в якій розглянуті питання організації будівельного ремесла. Доповіді, присвячені виділенню різних художніх шкіл на підставі вивчення фресок, мозаїк, виробів прикладного мистецтва, що збереглися до цього часу, розкриттю їх композиційних структур, були прочитані С. О. Висоцьким, В. Г. Пуцком (СРСР), М. Робовим (НРБ) та ін. В доповідях А. О. Мединцевої, В. П. Яйленко, Н. В. Жиліної (СРСР), М. Аспарухова, К. Константинова (НРБ) та ін. слов'янське ранньосередньовічне місто характеризується як центр культури і писемності населення. Це засвідчують нові знахідки графіті, берестяних грамот, печаток, написів на ремісничих виробах і т. п.

Більшість питань, піднятих в доповідях на всіх шести секціях, стали предметом обговорення. В дискусіях взяло участь 110 учасників конгресу.





Рис. 3. Учасники конгресу у Переяславі-Хмельницькому.

су і гостей. Було висловлено ряд пропозицій щодо комплексного вивчення проблем етногенезу і ранньої історії слов'ян представниками таких дисциплін, як археологія, історія, лінгвістика, антропологія, етнографія та ін. Зазначено, що виникає потреба організації археологами різних країн спільних експедицій по вивченню слов'янських пам'яток, особливо міст, організації між конгресами робочих семінарів і симпозіумів з важливих дискусійних питань давньої історії слов'ян.

21 і 22 вересня відбулися виїзні сесії конгресу в Чернігові і Переяславі-Хмельницькому, де учасники конгресу ознайомились з археологічними і архітектурними пам'ятками (рис. 2). Особливо велике враження на учасників конгресу справили Переяслав-Хмельницький державний історико-культурний заповідник, пам'ятки слов'янської і давньоруської дерев'яної архітектури, з якими ознайомили глядачів його директор — заслужений діяч культури Української РСР М. І. Сікорський (рис. 3).

Для учасників конгресу була відкрита виставка «Слов'яни і Русь» в Музеї історії м. Києва. Виставку підготовлено на матеріалах Інституту археології АН УРСР, музеїв і вузів України. Експозиція виставки була побудована переважно на нових матеріалах, зібраних в процесі розкопок археологічних пам'яток на території УРСР. Значну увагу спеціалістів викликали знахідки із поселень і могильників рубежу нової ери і ранньосередньовічних слов'янських поселень, розкопаних повністю, їх планування і реконструкція, що характеризують поетапний розвиток матеріальної культури східнослов'янських племен. Більша частина експозиції присвячена давньоруським містам: Києву, Чернігову, Новгороду-Сіверському, Звенигороду, Галичу та багатьом іншим. Серед виробів ремесла і предметів торгівлі представлено ряд високохудожніх прикрас. Особливою увагою користувались давньоруські скарби, серед яких експонувались шедеври світового мистецтва, виконані ремісниками Русі, Візантії та інших європейських країн (рис. 4).

В приміщенні Секції суспільних наук учасники ознайомились з міжнародною виставкою книг, присвячених слов'янській археології, опублі-

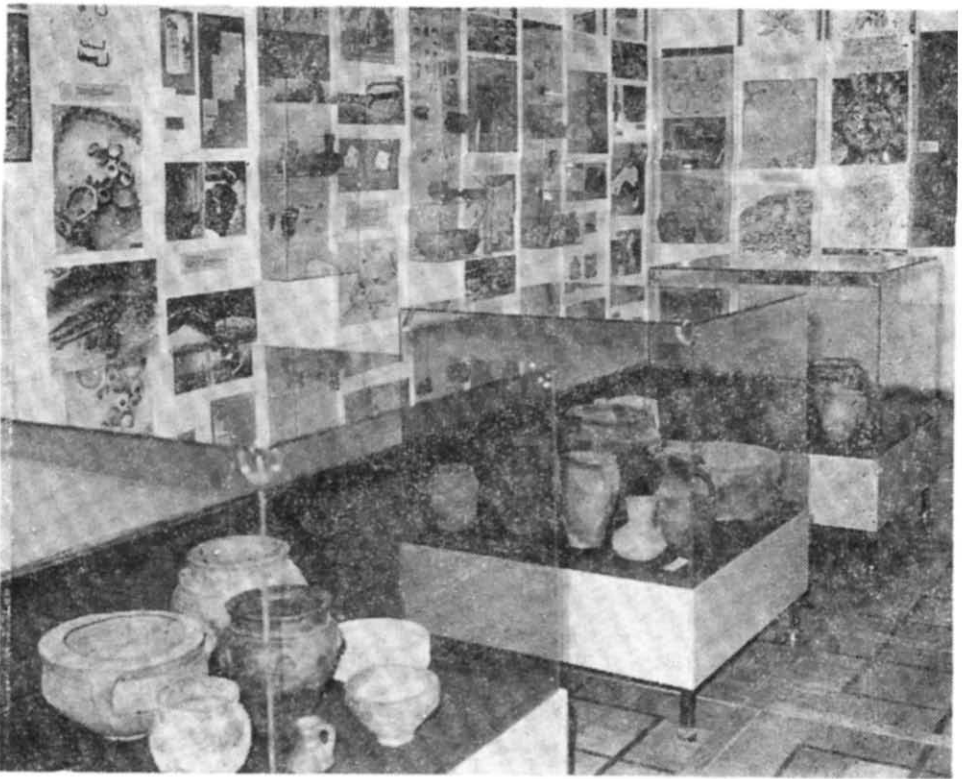


Рис. 4. Експонати виставки «Слов'яни і Русь» в Музеї історії м. Києва.

кованих за останні п'ять років в СРСР, НРБ, ПНР, ЧССР, СФРЮ. В експозиції помітне місце займали праці співробітників відділів ранньослов'янської і давньоруської археології АН УРСР.

В рамках конгресу проходили засідання Виконавчого та Постійного комітетів Міжнародної унії слов'янської археології (МУСА). До складу керівних органів МУСА обрані нові члени з числа вчених-археологів, що внесли вагомий внесок у розвиток слов'янської археології.

До Бюро Виконавчого Комітету МУСА, яке очолює генеральний секретар цієї організації академік Б. Хроповський (ЧССР) і яке призначене координувати і направляти роботу археологів-славистів різних країн в період між конгресами, обрані доктор історичних наук В. В. Седов і професор В. Д. Баран (СРСР), академіки Д. Ангелов (НРБ), Й. Германн (НДР), В. Генсель (ПНР). Було прийнято «Звернення учасників V Міжнародного конгресу археологів-славистів до всіх вчених світу».

V Міжнародний конгрес археологів-славистів став визначною подією в галузі слов'янознавства. В процесі його роботи підведені підсумки досягнень слов'янської археології за останні п'ять років, намічені основні напрямки майбутніх досліджень. Конгрес сприяв розширенню та зміцненню наукових зв'язків між вченими Радянського Союзу, братніх соціалістичних та інших країн світу. Наступний Міжнародний конгрес із слов'янської археології вирішено провести в Югославії у 1990 р.

И. И. АРТЕМЕНКО, В. Д. БАРАН, Р. В. ТЕРПИЛОВСКИЙ

#### **V Международный конгресс археологов-славистов в г. Киеве**

##### **Резюме**

В сентябре 1985 г. в Киеве проходил V Международный конгресс археологов-славистов. В этом представительном форуме приняли участие 346 ученых из СССР и двадцати зарубежных стран. Основными темами конгресса были «Славянский сред-

невековый город» и «Древние славяне». В последние годы ученые разных стран получили материалы, позволившие осуществить ряд новых разработок в области средневековой и раннеславянской археологии. Полученные результаты были отражены в десяти пленарных докладах ведущих академиков-славистов, а также в докладах и сообщениях, прочитанных во время работы шести секций. В статье приводится краткая информация о наиболее интересных докладах археологов, архитекторов, антропологов, лингвистов, а также некоторые материалы по дискуссионным вопросам.

21 и 22 сентября состоялись выездные заседания конгресса в Чернигове и Переяславе-Хмельницком. Для участников была подготовлена выставка «Славяне и Русь» в Музее истории г. Киева, построенная на новых материалах, полученных в ходе раскопок археологических памятников на территории УССР. На книжной выставке экспонировались работы, посвященные славянской археологии, опубликованные за последние пять лет в СССР, НРБ, ПНР, ЧССР и СФРЮ.

V Международный конгресс стал выдающимся событием в области славяноведения. В ходе его работы подведены итоги достижений последнего пятилетия, намечены основные направления будущих исследований. Конгресс содействовал расширению и укреплению научных связей между учеными всего мира. Следующий Международный конгресс по славянской археологии состоится в Югославии в 1990 г.